

**“JALGIZ MAJOR: CHAYKOVSKIYDIN USHINSHI
SIMFONIYASININ SIMFONIYALIQ TILININ OZGESHELIKLERI” (Op 29
D-dur)**

O‘zbekstan mamleketlik konservatoriyasi Nókis filiali

“Muzikatanıw” qánigeligi 3-jurs studenti

Dauletbaeva Gúlxumar

Annotaciya: Maqalada Chaykovskiydin Ushinshi simfoniyasi (1875) talqılanadı, ol Chaykovskiy miyrasındaǵı jalǵız major hám bes bólimli simfoniya bolıp esaplanadı. Klassikalıq emes qurılısı, balet stilistikası menen baylanısı qarap shıǵılǵan. Bólimler hám tonallıq jobaların talıqlaw kestesı de kirgizilgen.

Gilt sózler: simfoniya, kompozitor, kóp bólimlilik, major, opera, sıńshı.

Аннотация: В статье анализируется Третья симфония Чайковского (1875), которая является единственной мажорной и пятичастной симфонией в наследии композитора. Рассмотрены её неклассическая структура и связь со стилистикой балета. Также включена таблица для анализа частей и тональных планов.

Ключевые слова: симфония, композитор, многочастность, мажор, опера, критик.

Abstract: This article analyzes Tchaikovsky's Third Symphony (1875), which is the only major-key and five-movement symphony in the composer's oeuvre. The study examines its non-classical structure and connection to ballet stylistics. Additionally, a table is included for the analysis of movements and tonal schemes.

Keywords: symphony, composer, multi-part, major, opera, critic.

Muzıkalıq dóretiwshiliktiń hár túrli tarawlarında úlken kólemdegi bay miyras qaldırǵan ullı kompozitor hám keń kózqaraslı sheber P.I. Chaykovskiy, óziniń oylaw usılı boyınsha eń aldǵı menen simfonist bolǵan. Chaykovskiydin dúnyanı dramatikalıq

qabıllawı onıń simfonizminiń keskin qarama-qarsılıqlı xarakterin hám sońın menen birge joqarı intellektuallıǵın anıqlaǵan.

Chaykovskiydiń simfoniyalıq stili klassikalıq hám romantikalıq elementlerdiń organikalıq jaqtan bir-birine sıńisiwi hám sintezi tiykarında qalıplesken. Ol romantizmniń muzıka tarawındaǵı eń qunlı jetiskenliklerin ózlestirip, insannıń ruwxıy ómiri hám onı qorshaǵan dúnyanı sáwlelendiriwdiń jańa bay múmkinshiliklerin ashqan. Sonıń menen birge, ol forma dúziwdiń hám tematikalıq materialdı islep shıǵıwdıń klassikalıq principlerine sadıq qalǵan. Onıń dóretpelerinde keshirmeniń romantikalıq kúshliligi hám muzıkalıq tildiń ayqın obrazlılıǵı Betxovenniń qatań oylaw tártibi hám birlikke umtılw erki menen uýǵınlasqan. Usı qásiyetler Chaykovskiyge kúshli ruwxıy tolqınlanıwǵa, ótkir tásirli qarama-qarsılıqlarǵa, kóterilisler hám qulawlarǵa tolı, biraq sońında anıq dúzilisli, izbe-iz hám forması boyınsha pitken iri kólemdegi simfoniyalıq shıǵarmalar jaratıwǵa múmkinshilik bergen. Chaykovskiydiń hár bir simfoniyası - ózgeshe obrazlar hám keshirmeler dúnyası bolıp, mazmunınıń baylıǵı hám áhmiyetliligi boyınsha XIX ásirdiń ekinshi yarımındaǵı rus realistlik romanına teńlesedi. Olar xronologiyalıq izbe-izlikte tuǵan tábiyat hám turmıstı lirikalıq boyalǵan poetikalıq qabıllawdan baslap, "ómir draması"na shekemgi, hátte joqarı tragediyaǵa jetkendeý jolın kórsetedi.

Dóretiliw tariyxı: Úshinshi simfoniyanıń jaratılıw waqtı Chaykovskiydiń ómirindegi eń jumısqa tolı dáwirlerdiń biri boldı. Ol 1866-jılı Peterburgta konservatoriya kursın pitkergennen soń, Moskva konservatoriyasında pedagogikalıq xızmetin dawam etti. Onıń júklemesi júdá úlken - háptesine 30 saatqa shekem, ol pedagogıkanı unata qoymasa da, bul házirshe onıń birden-bir turaqlı tabısı bolǵanlıqtan, onnan bas tarta almaydı. Biraq onıń dóretiwshilik ómiri de gárezsiz rawajlandı.

Onıń qızıǵıwshılıqları hár túrli janrlarda kórinedi. Derlik bir waqıtta ájayıp romanslar, kóp sanlı fortepiano shıǵarmaları, sonıń ishinde "Jıl pásileri" cikli dóretiledi. Moskvada hám Peterburgta "Oprichnik" operasınıń premyeraları ótkerildi,

"Aqquw kóli" baleti oylanbaqta, Peterburgta jazıw boyınsha jarıs járiyalanğan "Temirshi Vakula" operası ústinde jumıs baslandı.

Fortepiano hám orkestr ushın birinshi koncert jazıldı. Ókinishine, bul shıǵarma dáslep baǵıshlağan júdá húrmetli hám súyikli úlken dostı, ájayıp pianinoshı N. Rubinshteyn onı joqarı bahalamadı hám orınlawdan bas tarttı. Biraq, 1875-jılı koncert sahnada jańlağan - Bostonda onı ataqlı pianinoshı hám dirijyor Gans fon Byulov, Peterburgta bolsa onsha belgili bolmağan pianinoshı G. Kross atqarǵan. Gúzde ótken koncerttiń premyerasın kútip, 1875-jıldıń jaz ayların Chaykovskiy ózin Úshinshi simfoniya ústindegi jumısqa baǵıshladı.

Jumıstıń baslanıwı 5-iyunda kompozitor V. S. Shilovskiydiń Usovadaǵı úyinde qonaq bolǵan waqıtqa tuwra keldi. Ol awılда eski dostınıń úyinde ótkergen úsh hápteniń ishinde simfoniyanı shala tamamlap, orkestrlewge kiristi. Bul jumıstı toqtatıwǵa tuwra keldi - bir neshe qısqa muddetli, sonıń ishinde Moskva menen Kievke saparlar boldı. Orkestrlewdi Chaykovskiy 1-avgustta, Verbovka awılında jasap atırǵanda tamamladı.

Bul janrdaǵı basqa shıǵarmalar arasında Úshinshi simfoniya ózgeshe ornı bar: ol jalǵız bes bólimli, yaǵnıy klassikalıq simfoniyalıq cıkl dástúrlerinen formal túrde ózgeshe, sonıń menen birge Chaykovskiydiń jalǵız major simfoniyası. Onda programmalıq joq, jaqtı, quwanışlı, bir qansha súwretlew-kórkemlew xarakterindegi obrazlar basım orın iyeleydi. Ol haqqında kompozitordıń ózi bılay degen edi: "Menińshe, bul simfoniya hesh qanday ayrıqsha tabıslı ideyalardı kórsetpeydi, biraq faktura jaǵınan ol bir qádem alǵa ilgerilew. Ásirese, men birinshi bólimnen hám eki skercodan qanaatlanamam..."

Simfoniyanıń premyerası 1875-jıldıń 7 (19)-noyabrinde Moskvada N. Rubinshteyn basshılıǵında ótkerildi hám ol, sınshılardıń biriniń aytıwınsha, "tıńlawshılardıń kórinerliktey zawqın keltirdi." Eki aydan aslam waqıt ótkennen keyin simfoniya Peterburgta da orınlandı, onı Mariin teatrınıń muzikalıq basshısı, ájayıp dirijyor E. Napravnik basqardı. Chaykovskiydi onıń menen óz-ara doslıq hám húrmet sezimi baylanıstırıp turdı. Kompozitor paytaxtqa repetitsiya hám koncertke keldi. Aǵasına jazǵan xatında simfoniyanıń "júdá jaqsı ótkenin hám úlken tabısqa eriskenin"

xabarladı. "Meni dostana shaqırıp, qol shappatlap qarsı aldı". Baspasózdiń pikirleri joqarı boldı. Olardıń arasında belgili sınshı G. Laroshtıń maqalası ayrıqsha bóleklenip turıp, ol, sonıń ishinde, bılay dep jazǵan edi: "Mazmunınıń tereńligi, formasınıń hár túrli baylıǵı, ózine tán, jeke dóretiwshilik penen súwretlengen stiliniń jaqsılıǵı hám texnikasınıń siyrek ushırasatuǵın jetikligi boyınsha Chaykovskiy mırza simfoniyası sońǵı jıllar muzıkasınıń eń áhmiyetli qubılıslarınan birin quraydı..."

Ekinshi simfoniya hám ásiyese onıń ullı finalında Chaykovskiy bir tárepten "kuchkistlik" milliy-epikalıq simfonizm tipine jaqınlasıp, biraq sonda da óziniń dóretiwshilik ózgesheliklerin tolıq saqlap qalǵan. Úsh jıldan soń jazılǵan Úshinshi simfoniya (1875) óziniń obrazlı dúzilisi, tematikalıq materialınıń xarakteri, cikldiń qurılısı boyınsha ózinen aldınǵı simfoniya dan da, Birinshi simfoniya dan da keskin pari qıladı. Onıń Chaykovskiy simfoniya ları arasındaǵı ózgeshe ornın Asafeyten baslap barlıq izertlewshiler atap ótken, ol bul simfoniya nı "syuita usılındaǵı simfoniya" dep táriyiple gen. "Syuitalıq" tek bólimler sanınıń ádettegiden kóp bolıwında (ádettegi tórttiń ornına bes) emes, al bólimler ishindegi materialdıń molshılıǵında, hátte belgili dárejede hár qıylılıǵında hám hár túrli xarakterinde de bayqaladı. Bunda kópshilik temalar anıq ritmlestirilgen qozǵalıx xarakterine iye bolıp, ya marsh-júriske, ya ayaq oyınǵa jaqın.

Birinshi bólimde- Moderato assai- Allegro brillante templerinde, 4/4 ólsheminde, d-moll-D-Dur tonlıǵında, sonata formasında dóretilgen. Bul bólimde tórt qarama-qarsı tema-obraz bar: tempo di marcia funebre avtor belgisi menen áste-aqırın kirisiw teması(d-moll), onnan bas partiyanıń japqın marsh teması áste-aqırın ósip shıǵadı, sońınan elegiyalıq járdemshi partiya, anıq ostinatlı ritmi hám biraz avtomatlaslasqan oyınlı juwmaqlawshı partiya. Bunnan soń áste-aqırın ápiwayı eski vals ruwxındaǵı **Alia tedesca-** Allegro moderato e semplice tempinde, 3/4 ólsheminde, B-dur tonlıǵında dóretilgen. Keyingi bólim romans tárizindegi **Andante-** Andante elegiaco tempinde, 3/4 ólsheminde, d-moll tonlıǵında jazılǵan. Hám geyde qorqınıshlı fantastikalıq kórinislerge aylanıp ketetuǵın qanday da bir gofmanlıq sırlı obrazlardı esletiwshi **skerco-** Allegro vivo tempinde, 2/4 ólsheminde, h-moll tonlıǵında keledi. Simfoniyanıń **finalı-** Allegro con fuoco (Tempo di Polacca)

tempinde, 3/4 ólsheminde, D-dur tonallığında eki epizodlı rondo formasındaǵı saltanatlı polonez bolıp esaplanadı.

Bunday obrazlı kóp qırılıqta simfoniya kórkem oydıń ishki birligi hám baylanıslılıǵınan ayırılmaǵan. Muzikanıń hár túrli, hátte uzaq noqatları arasında melodikalıq-ritmikalıq yamasa xarakterli-janrlıq baylanıslardı ańsat tabıw múmkin. Juwmaqlawshı polonez birinshi bólimniń bas partiyasınıń marsh teması menen tikkeley úndesledi. A. A. Alshvang birinshi bolıp skerso triosınıń birinshi bólimniń kirisiw bólegi menen tematikalıq jaqınlıǵına dıqqat awdarǵan. (Atap ótemiz, bul tema Chaykovskiydiń 1872-jılı jazılǵan Ulı Petrdiń tuwılǵanına 200 jıl tolıwına arnalǵan Kantatasında birinshi ret payda bolǵan. Solay etip, kirisiw temasın onnan kelip shıqqan dep esaplaw kerek, al kerisinshe emes.) Sonday-aq, simfoniyalıq cikldiń hár qıylı bólimlerinde kirisiw frazalarınıń basın juwmaqlawshı punktirli ritmik figuranıń rolin izertlew de qızıqlı.

Вступление
Гл. п. I части

6 **Allegro brillante**

f
pizz.

Andante elegiaco III часть

Fl.

f molto espress.

Allegro vivo Скерцо

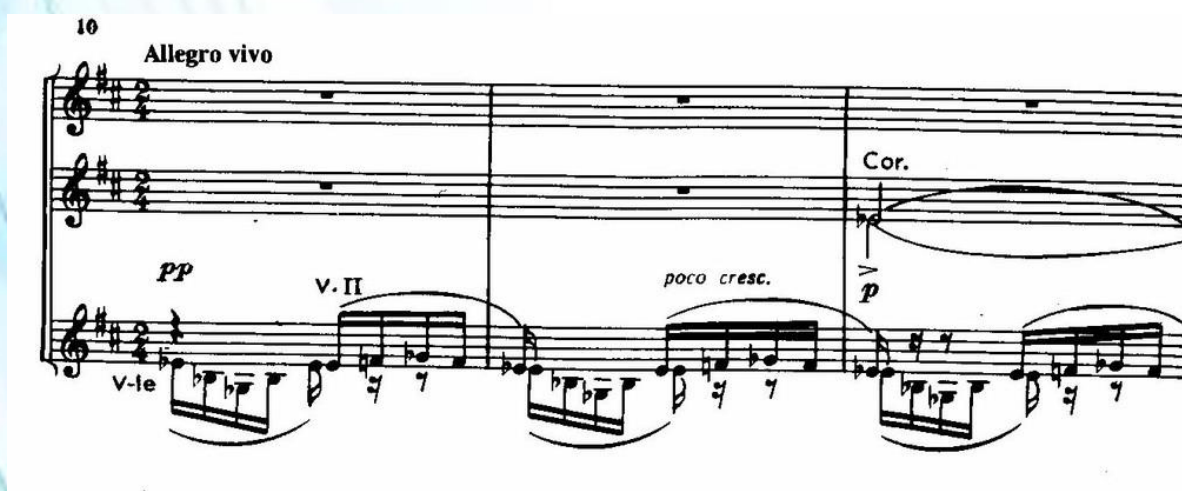
Fl., Cl.

p

Birinshi bólimniń bas partiyasınıń teması hám finaldıń tiykarǵı teması da tap usılay juwmaqlanadı. Hátte lirikalıq Andantenıń birinshi bóliminde de sol ritm qatań esitiledi.

Úshinshi simfoniyaдаǵı kóp nárseler Chaykovskiydiń ómiriniń aqırǵı jıllarındaǵı eń jetiliskeń hám áhmiyetli shıǵarmalarına jol ashadı: Asafevtiń aytıwınsha, onnan "Uyqıdaǵı gózzal" hám "Pikovaya dama" shıǵarmalarına psixologiyalıq hám tematikalıq jollar sozıladı. Ásirese, skersodaǵı úlkeytilgen ladtıń mısalı júdá ayırıqsha, ol úsh sesten quralǵan eki topardan payda bolıp, birdey sozımlıqta tómenge pútin tonlar boyınsha túsedı, -

dál "Pikovaya dama"nıń besinshi kartinasında Grafinyanıń áruwaǵı payda bolǵanıday.

Simfoniya kompozitoridn sheberliginiń óskenliginiń isenimli dálili sıpatında da dıqqatqa ılayıq, ol fakturanı jetik islewde de, tematikalıq rawajlanıwdn ayırım usıllarında da kórinedi. Usı kóz-qarastan birinshi bólimniń islep shıǵılıwı ayrıqsha dıqqatqa ılayıq, ol imitaciyalıq hám qarama-qarsı polifoniyanıń quramalı quralların qollanıwǵa tiykarlangan: stretta, kanonlıq dúzilisler, qos hám úshlik imitaciyalar, olarda tek ayırım dawıslar ǵana emes, al pútkil orkestr qatlamları qatnasadı. Biraq bunda hesh qanday jasalmalıq joq: rawajlanıw maqsetli hám dinamikalı júredi, tábiıy túrde reprizaǵa quyılıp, "úlken tutti"niń tolıq quramında jaqtı hám kúshli jańırap turadı.

Aytılǵanlardn barlıǵı Laroshqa "mazmunınıń kúshliligi hám áhmiyetliligi, formasınıń hár qıylı baylıǵı, ózine tán jeke dóretiwshilik penen súwretlengen stiliniń abraıy hám texnikanıń siyrek ushırasatuǵın jetikligi boyınsha, Chaykovskiy mırza simfoniyası tek bizde ǵana emes, al pútkil Evropada sońǵı 10 jılǵı muzikanıń eń áhmiyetli qubılıslarınan birin quraydı..." dep tastıyıqlawǵa tiykar berdi.

№	Bólim ataması	Temp	Razmer	Tonlıq	Forma
1	I bólim	Moderato assai- Allegro brillante	4/4	d-moll- D-dur	Sonata forması
2	Alia tedesca	Allegro moderato e semplice	3/4	B-dur	Úsh bólimli forma (A-B-A)
3	Andante	Andante elegiaco	3/4	d-moll	Úsh bólimli forma (A- B-A)
4	Skerco	Allegro vivo	2/4	h-moll	Ush bólimli forma (triosı menen)
5	Finale	Allegro con fuoco (Tempo di Polacca)	3/4	D-dur	Rondo-sanata

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR:

1. Gúlmaryam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.
2. Gúlxumar D., Gúlmariyam K. BAQSISHILIQ ÓNERINIŇ RAWAJLANIWI HÁM DÁSLEPKI BAQSISHILIQ MEKTEPLERI. – 2024.
3. Gulmaryam K., Ğaziynexan D. SHOMANAY RAYONI JUMABAY JIRAW BAZAROV ATINDAĖI 13-SANLI BALALAR MUZIKA HÁM KÓRKEM ÓNER MEKTEBI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 6. – С. 75-78.
4. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TEŇELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.
5. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – Т. 22. – №. 2. – С. 26-31.
6. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.
7. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARSHEMOVTIŇ DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 289-294.
8. Gúlmaryam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.